

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКА АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ЗМІНА ПРІОРИТЕТІВ

Кирилов Ю.Є.

Херсонський державний аграрний університет

Висвітлено значення державного регулювання та підтримки розвитку аграрного сектору. Проаналізовано процеси державної підтримки та запропоновано напрями удосконалення механізму державного регулювання аграрного сектору економіки України. Наведено обґрунтовані висновки щодо доцільності державної підтримки аграрного сектору національної економіки за пріоритетними напрямами, що передбачають досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни в умовах глобалізації та євроінтеграції.

Ключові слова: аграрний сектор, державне регулювання, державна підтримка, пріоритети, економіка, глобалізація.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та з урахуванням складної економічної ситуації в державі потребують перегляду існуючі напрями державного регулювання, форми й методи підтримки аграрного сектору економіки України. З посиленням впливу інтеграційних процесів на розвиток національної економіки, підпорядкування країни міжнародним тенденціям відбувається зниження ролі держави як регулятора соціально-економічних відносин. Наслідки цього у першу чергу відчуває аграрний сектор, державна підтримка якого в уніфікованій світовій економіці виконує стабілізаційну та стимулюючу функції у забезпеченні сталого сільського розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади державного регулювання економіки викладені в фундаментальних працях учених – класиків політичної економічної науки: Дж. Кейнса, А. Монкретсьена, П. Самуельсона, А. Сміта, М. Фрідмана. В останні роки проблема визначення місця та ролі держави в забезпеченні сприятливих умов розвитку аграрного сектору активно дискутується в працях вітчизняних науковців О. Бородіної, П. Гайдуцького, А. Гальчинського, В. Гейця, С. Зорі, С. Кваші, І. Кириленка, О. Могильного, Л. Молдаван, В.Пасхавера, І. Свідерської, В. Сіденка, О. Шубравської та ін. Вивченню особливостей розвитку державної політики підтримки аграрного сектору економіки України присвячені дослідження М. Дем'яненка, О. Єрмакової, І. Кобути, М. Коденської, Т. Осташко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вступ України до СОТ та євроінтеграційні перспективи, глобалізація світової економіки створюють нові виклики та обмеження щодо державного регулювання, порушують питання перегляду пріоритетності державної підтримки та необхідності дотування аграрного сектору національної економіки. Виникає необхідність розробки та застосування таких механізмів та інструментів підтримки, які б забезпечили продовольчу безпеку країни, утвердження позиції країни на світовому ринку продовольства та сталий сільський розвиток, – усе це потребує наукового обґрунтування.

Мета статті. Обґрунтування необхідності зміни підходів щодо державного регулювання та доцільності державної підтримки аграрного сектору національної економіки, виявлення пріоритетних її напрямів, що передбачають досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни в умовах глобалізації та європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу. В Україні державна підтримка аграрного сектору економіки характеризується недосконалістю та недостатністю фінансування. У цих умовах особливої уваги потребує

дослідження бюджетного фінансування аграрного сектору, як одного з напрямів державного регулювання. Необхідність державного регулювання аграрного сектору більшість науковців пов'язують, насамперед, із диспаритетом цін на промислову і сільськогосподарську продукцію, а також із істотним впливом природно-кліматичних умов на ефективність сільськогосподарського виробництва [1].

Підтримка аграрного сектору здійснюється, як правило, за рахунок бюджетних коштів, тому стратегічним завданням державного управління має бути їх раціональне використання шляхом запровадження ефективних механізмів та інструментів надання державної підтримки й моніторингу їх результативності.

Процес фінансування сільського господарства України з коштів Державного бюджету впродовж багатьох років характеризується неефективністю та недосконалістю розподілу. Для цього варто порівняти від'ємний темп приросту витраток держбюджету України за 2007-2012 рр., спрямованих на розвиток аграрного сектору з урахування позитивних тенденцій збільшення обсягів виробництва валової продукції сільськогосподарських підприємств (рис. 1).

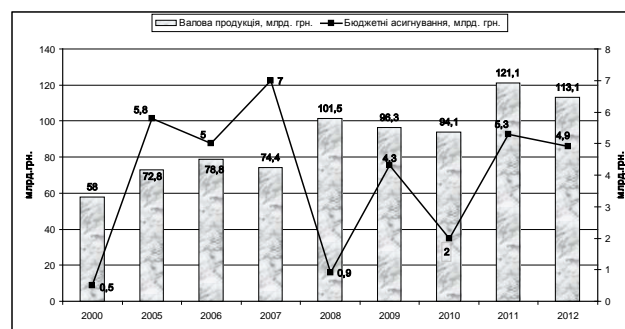

Рис. 1. Динаміка державної підтримки аграрного сектору та виробництва валової продукції [2]

Серед певної частини науковців і практиків існує тверде переконання: якщо збільшити дотації аграрному сектору, то сільськогосподарські підприємства України були б конкурентоспроможними. Але Україна вже мала цілком пристойний рівень державної підтримки і, нажаль, не змогла забезпечити конкурентоспроможність власної продукції на зовнішніх ринках.

Для європейських країн державне регулювання зовсім не випадкове явище, а навпаки, є запорукою ефективного розвитку агропромислового комплексу, що є незмінною передумовою процвітання всього суспільства [3].

Порівняти тенденції державної підтримки сільськогосподарства в окремих країнах можна виходячи з даних Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) за допомогою показника сукупного обсягу підтримки TSE [4]. Найбільший обсяг сукупної підтримки сільськогосподарства був у кризовий період, зокрема у 2009 році й становив 26387,74 млн. грн. При цьому такі видатки, як бюджетні трансферти споживачам сільськогосподарської продукції в Україні не застосовувалися. Щодо підтримки ринкових цін на сільгосппродукцію, то в 2003-2004 та 2007-2008 роках вона була негативною, тоді як у 2005-2006 і 2009-2010 роках – набула позитивних значень. Структуру сукупної підтримки сільськогосподарства в Україні порівняно з іншими країнами наведено в таблиці 1.

Отже, серед трьох складових сукупного обсягу підтримки сільськогосподарства (PSE – оцінка підтримки сільгоспвиробників; GSSE – оцінка підтримки загальних послуг; TCT – трансферти споживачам сільськогосподарської продукції від платників податків; TSE – оцінка сукупної підтримки сільськогосподарства) у деяких країнах взагалі відсутні бюджетні трансферти споживачам сіль-

ськогосподарської продукції, тобто не здійснюється підтримка споживачів: в Україні, Росії, Канаді та Новій Зеландії. В таких країнах, як ЄС, Японія, Китай і Бразилія зазначені видатки мають незначну питому вагу (до 6%), тоді як у США вони становлять майже третину від загального обсягу.

Отже, у розвинутих країнах сільське господарство є однією з пріоритетних галузей економіки, про що свідчать державні програми його підтримки. В Україні ж агрегований розмір державної підтримки сільськогосподарства нині не перевищує 4%, а частка витрат у консолідованому бюджеті на його розвиток скорочена від 23,2% у 1990 році до 2,4% в 2011-му [6, с. 22].

Основними важелями державної економічної підтримки, які поширені у світовій практиці й можуть бути використані в Україні з урахуванням особливостей перехідної економіки, мають стати: передача обслуговуючим кооперативам необхідних об'єктів матеріально-технічної бази, що знаходяться в державній і муніципальній власності, на засадах довгострокового безпроцентного кредиту або безоплатно; надання пільгових кредитів обслуговуючим кооперативам за схемами, що застосову-

Таблиця 1

Структура сукупної підтримки сільськогосподарства протягом 2003-2010 рр.,% [5]

Показник		Роки							
		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Україна	PSE	12,96	51,50	77,38	80,83	56,71	58,03	73,92	67,11
	GSSE	87,04	48,40	22,62	19,17	43,29	41,97	26,08	32,89
	TCT	0	0	0	0	0	0	0	0
	TSE	100	100	100	100	100	100	100	100
Росія	PSE	85,80	86,72	81,96	79,28	81,65	81,66	76,28	84,84
	GSSE	14,20	13,28	18,04	20,72	18,35	18,34	23,72	15,16
	TCT	0	0	0	0	0	0	0	0
	TSE	100	100	100	100	100	100	100	100
ЄС	PSE	88,36	87,56	86,26	87,49	87,46	86,50	88,41	87,20
	GSSE	8,19	9,29	10,46	10,61	10,81	12,13	10,13	11,46
	TCT	3,45	3,15	3,28	1,90	1,72	1,36	1,46	1,34
	TSE	100	100	100	100	100	100	100	100
Японія	PSE	79,08	81,86	82,71	82,59	77,66	79,60	80,59	88,67
	GSSE	20,86	18,08	17,22	17,36	22,30	20,36	19,37	11,30
	TCT	0,06	0,07	0,07	0,05	0,04	0,04	0,04	0,03
	TSE	100	100	100	100	100	100	100	100
Китай	PSE	71,30	65,81	71,51	77,05	75,79	50,77	78,49	82,96
	GSSE	28,66	34,16	28,46	22,93	24,20	49,20	21,50	17,04
	TCT	0,04	0,04	0,02	0,02	0,01	0,03	0,01	0,01
	TSE	100	100	100	100	100	100	100	100
Канада	PSE	77,17	74,07	71,42	73,46	69,34	67,23	69,92	70,51
	GSSE	22,03	25,93	28,58	26,54	30,66	32,77	30,08	29,49
	TCT	0,80	0	0	0	0	0	0	0
	TSE	100	100	100	100	100	100	100	100
США	PSE	40,96	43,68	40,24	32,13	34,14	29,18	25,75	19,15
	GSSE	34,76	33,17	35,49	40,46	38,81	43,17	46,42	52,34
	TCT	24,28	23,14	24,26	27,41	26,95	27,65	27,83	28,51
	TSE	100	100	100	100	100	100	100	100
Австралія	PSE	71,70	63,73	64,03	64,88	69,65	74,28	66,77	62,84
	GSSE	39,75	47,28	45,84	44,19	37,89	35,09	46,35	52,50
	TCT	-10,85	-11,01	-9,88	-9,07	-7,54	-9,37	-13,12	-15,35
	TSE	100	100	100	100	100	100	100	100
Бразилія	PSE	83,90	65,61	70,40	71,87	76,26	74,38	79,12	70,31
	GSSE	16,10	34,04	27,03	24,32	21,98	24,64	17,33	23,70
	TCT	0	0,35	2,56	3,81	1,76	0,98	3,55	5,99
	TSE	100	100	100	100	100	100	100	100

ються для сільськогосподарських товаровиробників під солідарну відповідальність членів кооперативу; виділення лізингового кредиту кооперативним машинно-технологічним станціям; надання ряду пільг оптовим кооперативним ринкам, кооперативним торговим домам та іншим об'єктам ринкової інфраструктури, що функціонують як обслуговуючі кооперативи [7, с. 65-66].

За умов неоднозначності трактування цілей аграрної політики України та її основних пріоритетів запропоновано визначення раціональної підтримки, яке полягає в комплексі дій та заходів, спрямованих державою на підвищення конкурентоспроможності продукції сільського господарства на внутрішньому та світових аграрних ринках у поєднанні з соціальним захистом населення і розвитком сільських територій. Дане визначення передбачає, що раціональна підтримка має бути спрямована на підвищення конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції і надаватися, не викривляючи торгівлю та не створюючи соціальної напруги в суспільстві. Критерієм раціональності державної підтримки може бути залежність між витратами з державного бюджету та зростанням конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках, а також підвищення добробуту сільського населення [3].

Необхідність державної підтримки полягає в специфіці національного аграрного сектору та обумовлена:

- коливанням цін на сільськогосподарську продукцію і відставанням темпів зростання доходів в аграрному секторі;
- низькою еластичністю попиту на сільськогосподарську продукцію;
- залежністю сільськогосподарських товаровиробників від промислового, фінансового, торговельного капіталу, який діє за недосконалої конкуренції на противагу аграрним підприємствам, що функціонують в умовах, наближених до чистої конкуренції;
- неоднозначною регуляторною державною політикою, яка не завжди має позитивний вплив на розвиток аграрного сектору [3];
- необхідністю забезпечення продовольчої безпеки країни;
- скороченням частки сільського господарства, що загрожує деградацією сільських територій;
- значно нижчими можливостями сільськогосподарських виробників фінансування розвитку інфраструктури.

В сучасних умовах бюджет України не в змозі нести значні витрати з підтримки аграрного сектору. На концептуальному рівні мають бути змінені підходи до забезпечення фінансовими ресурсами галузі сільського господарства. Основну увагу тут слід зосередити на корпоративних фінансах, підвищенні їхньої ролі та значення як невід'ємного чинника функціонування агроформувань у реальних ринкових умовах самофінансування. Мають бути переглянуті відносини між державними й корпоративними фінансами на користь останніх як структур, де формуються фінансові ресурси та розпочинається їхній висхідний потік із наступним розподілом і перерозподілом на різних рівнях державного управління.

Мають бути замінені існуючі форми й методи державної підтримки за безліччю програм і заходів на цілісну систему державної підтримки та захисту галузі з використанням кращого досвіду країн ЄС і задіянням відповідних механізмів та інструментів. Пріоритетами в цьому напрямі мають стати:

- стійке й гарантоване забезпечення населення хлібом і хлібопродуктами та виконання експортних зобов'язань на основі прийняття державної цільової програми "Продовольче зерно". В основу забезпечення програми має бути покладено комплексне розв'язання проблеми продовольчого зерна через адресне постачання товарних господарств насінневим матеріалом підвищених репродукцій високорожайних сортів і державний протекціонізм у впровадженні новітніх технологій;

- забезпечення населення молоком та молокопродуктами через прийняття державної цільової програми "Молоко і молокопродукти". Програма має передбачати комплексне розв'язання проблеми, а саме через створення повноцінної кормової бази, забезпечення племінним молодняком високопродуктивних порід; державний протекціонізм і підтримку впровадження сучасних технологій;

- забезпечення населення м'ясом та м'ясопродуктами через прийняття державної цільової програми "М'ясне скотарство і свинарство". Програма має передбачати комплексне розв'язання проблеми, а саме через створення повноцінної кормової бази; забезпечення племінним молодняком високопродуктивних порід; державний протекціонізм і підтримку впровадження сучасних технологій;

- задоволення потреб країни в цукрі через прийняття цільової державної програми "Цукробульварний комплекс". Програма має передбачати комплексне розв'язання проблеми галузі, а саме забезпечення товарних господарств високоякісним насіннєвим матеріалом, державний протекціонізм у постачанні необхідними матеріальними ресурсами, державну підтримку впровадження високоефективних технологій та забезпечення прибутковості галузі й, передусім, виробництва цукрової сировини [8, с. 67-70].

На підставі світового досвіду запропоновано удосконалити механізм державної підтримки через здешевлення відсоткових ставок за кредитами, який, на відміну від існуючого, передбачатиме диференціацію розміру часткової компенсації відсоткової ставки залежно від пріоритетності цілей використання кредитів, що дасть можливість стимулювати розвиток тих інвестиційних напрямів, які більшою мірою потребують державної підтримки (розвиток галузі тваринництва, забезпечення основними засобами, впровадження нових технологій, поповнення обігових коштів), строків кредитування та позичальників (сільськогосподарських підприємств та дрібних сільськогосподарських товаровиробників) [9].

Проблеми кредитного забезпечення в аграрному секторі були завжди. Пояснювалося це, в основному, специфікою галузі, яка породжує, при інших однакових умовах, підвищену ризиковість комерційної діяльності, та, як наслідок, дорожчі кредити. Такі об'єктивні фактори у той або інший спосіб враховувались і враховуються всіма країнами в усі часи. Враховувались вони й у нашій країні шляхом здешевлення кредитів для аграрного сектору за рахунок бюджетних коштів, внаслідок чого і досягався певний компроміс між потребою у кредитах об'єктів господарювання та задоволенням цієї потреби [8, с. 67-70].

Механізм державної підтримки через здешевлення відсоткових ставок за кредитами зображено на рис. 2.

Запропоновані заходи щодо удосконалення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки через механізм здешевлення кредитів є недостатнім для вирішення існуючих

проблем кредитування аграріїв, оскільки нині в умовах трансформаційного переходу до економіки знань існує нагальна потреба у вирішенні питань довгострокового (іпотечного) кредитування товаровиробників аграрного сектора економіки. Одним з числа найбільш надійних об'єктів забезпечення довгострокових кредитів у світовій практиці визнано земельні ділянки. Однак парадокс полягає у тому, що державне регулювання іпотеки землі в Україні практично відсутнє з тієї причини, що визначені Земельним кодексом України умови застави земельних ділянок передбачають передачу у заставу лише земельних ділянок, які належать громадянам та юридичним особам на правах власності [9].

У стимулюванні розвитку аграрного сектора економіки суттєву роль відіграє механізм державного регулювання через митно-тарифну політику обсягів імпорту сільськогосподарської продукції. Проте її визнано не виваженою, оскільки наслідками реалізації даної політики став занепад окремих галузей аграрного сектора економіки, зокрема галузі тваринництва. Як свідчить світова практика, ринки багатьох розвинутих країн захищені високими тарифами [10].

Порівняльний аналіз механізмів бюджетної підтримки, застосовуваних для здешевлення придбання техніки та обладнання для сільського господарства (здешевлення платежів за кредитами, лізинг та часткова компенсація вітчизняної техніки), свідчить про відносні переваги кредитної форми підтримки. Зосередження бюджетних коштів в межах однієї програми (компенсація відсотків комерційних банків) забезпечує додатковий ефект у формі п'ятивідсоткового зростання обсягів придбаної техніки за бюджетної підтримки.

Висновки і пропозиції. В умовах інтеграції України до європейського економічного простору, глобалізації світової економіки актуальними питаннями у сфері державного регулювання аграрного сектору є питання підвищення ефективності державної підтримки. Сучасна політика підтримки аграрного сектору економіки України характеризується хаотичністю, неоднорідністю структури, постійною зміною векторів та відсутністю стійкої тенденції до зростання. Державне регулювання та

Рис. 2. Механізм державної підтримки сільськогосподарських підприємств через здешевлення відсоткових ставок за кредитами

національна політика в галузі підтримки аграрного сектору економіки повинні бути не просто дією з точки зору показників економічної та соціальної ефективності, але й стимулювати становлення України як аграрної держави. Мають бути замінені існуючі форми й методи державної підтримки за безліччю програм і заходів на цілісну систему державної підтримки та захисту галузі з використанням кращого досвіду країн ЄС і використанням відповідних механізмів та інструментів. Для малих та середніх господарств доцільно застосовувати бюджетну підтримку через: збільшення інвестицій у розвиток людського капіталу, соціальної сфери та інженерної інфраструктури; агроекологічні заходи; стимулювання регіональних програм розвитку та специфічних агровиробництв. Зазначене забезпечить розвиток аграрного сектору економіки України як висококонкуренційної сфери у світовому вимірі та зростання доходів виробників і сільських жителів.

Список літератури:

1. Малий І.Й. Про романтизацію приватної власності на землю і кризу аграрного сектору / І.Й. Малий // Економічна теорія. – 2008. – № 3. – С. 11-20.
2. Державна служба статистики України – [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Свідерська І.М. Підтримка сільського господарства як складова аграрної політики держави // Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми перспективи / Мат-ли Всеукр. наук. конф. студентів, магістрів та аспірантів. – К.: ІАЕ УАН, 2003. – Т. 1. – С. 154-155.
4. Ukraine: estimates of support to agriculture [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oecd.org.
5. Шолойко А.С. Тенденції державної підтримки сільського господарства / А.С. Шолойко // Економіка АПК. – 2012. – № 5. – С. 41-44.

6. Мазур Г.Ф. Удосконалення механізму державного регулювання та стимулювання розвитку агропромислового виробництва / Г.Ф. Мазур // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 21-25.
7. Збарський В.К. Проблеми кооперування малих форм господарювання на селі / В.К. Збарський, О.О. Волошин // Економіка АПК. – 2012. – № 8. – С. 62-66.
8. Дем'яненко М.Я. Проблемні питання державної політики фінансової підтримки сільського господарства / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 67-75.
9. Левченко Н.М. Формування інноваційних механізмів державного регулювання розвитку АПК : автореферат на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління: 25.00.02 / Н.М. Левченко. – Миколаїв, 2011. – С. 42.
10. Лагутін В.Д. Становлення і розвиток системи іпотечного кредитування / В.Д. Лагутін // Фінанси України. – 2004. – № 1. – С. 75-82.
11. Бородіна О.М. Коригування політики державної підтримки сільського господарства України / О.М. Бородіна, О.М. Могильний // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 55-61.
12. Пасхавер Б.Й. Ціноутворення у фінансовій системі продовольчого ринку / Б.Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 29-33.
13. Свідерська І.М. Державна політика підтримки аграрного виробництва України в контексті вимог Світової організації торгівлі: дис. канд. економ. наук: 08.07.02 / І.М. Свідерська. – Київ, 2004. – 218 с.
14. Коденська М.Ю. Державна підтримка розвитку аграрного сектору економіки / М.Ю. Коденська, А.В. Єремєєва // Економіка АПК. – 2013. – № 6. – С. 14-21.
15. Мельник Т.М. Оцінка державної підтримки аграрного сектору України / Т.М. Мельник, О.С. Головачова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 3. – С. 169-184.

Кирилов Ю.Е.

Херсонский государственный аграрный университет

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И ПОДДЕРЖКА АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ: СМЕНА ПРИОРИТЕТОВ

Аннотация

Освещены значение государственного регулирования и поддержки развития аграрного сектора. Проанализированы процессы государственной поддержки и предложены направления совершенствования механизма государственного регулирования аграрного сектора экономики Украины. Приведены обоснованные выводы о целесообразности государственной поддержки аграрного сектора национальной экономики по приоритетным направлениям национальной экономики, которые предусматривают достижение стратегических целей социально-экономического развития страны в условиях глобализации и евроинтеграции.

Ключевые слова: аграрный сектор, государственное регулирование, государственная поддержка, приоритеты, экономика, глобализация.

Kurylov Yu.Ye.

Kherson State Agricultural University

STATE REGULATION AND SUPPORT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE: CHANGING PRIORITIES

Summary

The article deals with the significance of state regulation and support of the development of the agricultural sector. The author analyzes the process of state support and suggests directions for improvement of state regulation of the agricultural sector of Ukraine. The paper provides reasoned conclusions regarding the necessity of state support for the agricultural sector of the national economy in the priority areas that require achieving the strategic objectives of socio-economic development in the context of globalization and European integration.

Keywords: agriculture, government regulation, government support, priorities, economics, globalization.